

תוכן

- 1..... מבוא
- 2..... האבחנה בין אי שפיות לאי כשרות
- 2..... הקושי בקביעת הסייג וייחודו
- 3..... ההתפתחות הרפואית של המושג "טרוף דעת" והשלכותיה על היחס המשפטי למושג זה
- 4..... ההתפתחות הרפואית
- 5..... התפתחות הסייג במשפט הישראלי
- 6..... הדומה והשונה בין הכלל הישן לבין הכלל החדש
- 7..... סעיף 300א ל חוק העונשין
- 8..... התנאים לתחולת סייג "אי שפיות הדעת"
- 8..... מחלת נפש
- 10..... חוסר יכולת של "חולה הנפש" להבין את אשר הוא עושה או את הפסול שבמעשה
- 10..... קיומו של קשר סיבתי בין המחלה לבין חוסר היכולת.
- 11..... סיכום
- 12..... מקורות:

מבוא

הסייגים לאחריות פלילית קבועים בפרק ה-1 לחוק העונשין.¹ סייגים אלה מסווגים לקבוצת ההגנות המצדיקות ולקבוצת ההגנות הפוטורות. הגנה מצדיקה היא הגנה המשליכה באופן משפטי על ההכרעה הערכית – מוסרית. העקרון העומד מאחורי הגנה זו קובע, כי בנסיבות המיוחדות שבה נעברה העבירה אין מדובר במעשה פסול, אלא, במעשה נכון. למשל: כאשר במסגרת מילוי תפקידו עוצר שוטר עבריין. למרות שלכאורה בצע השוטר מעשה של כליאת שווא, פוטרים את השוטר מאחריות לעבירה של כליאת שווא ומצדיקים את מעשהו. לעומת זאת, כאשר מדובר בפטור, המעשה עדיין נתפש כרע ולא מוסרי, אך ניתן פטור בשל הבנה וסליחה, ולא בשל הצדקה מוסרית. למשל: החוק פוטר מאחריות פלילית את הבלתי שפוי, וסולח לו בשל מצבו, אך החוק אינו מצדיק את מעשהו המהווה עבירה פלילית.²

כאמור, סייג אי-שפיות-הדעת הוא סייג לאחריות הפלילית מסוג פטור (exempt). פטור זה מתייחס לנסיבותיו האישיות של העושה תוך התעלמות מנסיבות המעשה. הסייג מבוסס על החזקה, כי אדם שהסייג חל עליו אינו מסוגל לבחור בחירה חופשית בין ביצועה של העבירה ובין הימנעות מביצועה, ועל כן אין הצדקה להטיל על אדם כזה אחריות פלילית בגין התנהגותו.³

סייג אי השפיות קבוע בסעיף 34 לחוק העונשין. הסעיף קובע כי: "לא ישא אדם באחריות פלילית למעשה שעשה אם, בשעת המעשה, בשל מחלה שפגעה ברוחו או בשל ליקוי בכושרו השכלי, היה חסר יכולת של ממש -

1) להבין את אשר הוא עושה או את הפסול שבמעשהו; או

2) להימנע מעשיית המעשה."

הוראת חוק זו החליפה את הוראת החוק הישנה שהייתה קבועה בפקודת החוק הפלילי, 1936 ובסעיף 19 לחוק העונשין טרם תיקונו וקבעה כי: "אין אדם נושא באחריות פלילית למעשהו או למחדלו, אם בשעת מעשה לא היה מסוגל, מחמת מחלה שפגעה בשפיותו או מחמת ליקוי בכושרו השכלי, להבין את אשר הוא עושה או לדעת שאסור לו לנהוג כפי שנהג."

עבודה זו תשווה בין הכלל הישן לכלל החדש שהחליף אותו, ותראה כי השינוי בין הכללים היה בעיקר שינוי שמקורו בהתפתחות הרפואית בכל הקשור ל"חולה נפש". השינוי בכלל החדש נתן פטור חוקי למצב אי שפיות נוסף, שלא הוכר במועד חקיקת החוק הישן, ולכן לא הוגדר בו, אך הוכר ע"י הפסיקה, עוד קודם לחקיקת הכלל החדש. העבודה תראה כי ההתפתחות המשפטית בעניין אחריותו הפלילית של "חולה הנפש", פוסעת בעקבות ההתפתחות הרפואית בנושא זה, וכי בנוסף לשינוי בהגדרת סייג חולה הנפש בסעיף 34 לחוק העונשין, נעשו שינויים נוספים שמטרתם להכיל מקרים נוספים של "מחלת נפש", שהוכרו במשך השנים ע"י הרפואה.

¹ חוק העונשין, תשל"ז-1977

² בועז סנג'רו, **הגנה עצמית במשפט הפלילי** 29-30 (2000)

³ גבריאיל הלוי "בחנינה מודרנית של סייג אי-שפיות-הדעת בדיני העונשין לאור התפתחותה של הפסיכיאטריה הדינמית – מקטגוריזציה לפונקציונליות" **משפט וביו אתיקה** 3, 11 (תש"ע)

האבחנה בין אי שפיות לאי כשרות

על מנת למקד את הדיון, נבחין תחילה בין אי שפיות לאי כשרות. על האבחנה בין שני מושגים אלה עמד ביהמ"ש העליון בפרשת אשקר כאשר קבע: "אי שפיות מהווה סייג מהותי לאחריות פלילית בעת ביצוע העבירה. אי כשרות לעמוד לדין, עניינה בכשירותו הדיונית של הנאשם בעת העמדתו לדין. מדובר בשתי הוראות חוק שכל אחת מהן נמצאת בנקודה שונה על ציר הזמן – הראשונה בעת ביצוע המעשה הפלילי והשנייה בעת ניהול ההליך הפלילי. ייתכן כי נאשם יימצא אחראי בפלילים אך לא יהיה מסוגל לעמוד לדין ולהיפך"⁴

הוראת הדין הנוגעת לאי שפיות בעת ביצוע המעשה, קבועה [בסעיף 34 לחוק העונשין](#) ולפיה נאשם שנמצא בלתי שפוי בעת ביצוע המעשה יזוכה.⁵ לעומת זאת הכשירות נתפסת כעניין דיוני, והיא קבועה בסעיף 170 לחסד"פ.⁶ הסעיף מורה על הפסקת ההליך הפלילי כאשר הנאשם אינו מסוגל לעמוד לדין. המבחנים שהתוותה הפסיקה כדי לבחון את הכשירות הדיונית של נאשם, הם מסוגלות הנאשם למנות לו סניגור, ומסוגלותו לתקשר עם עורך דינו ולהבין את מהות ההליך המשפטי.⁷ נאשם הטוען לאי כשרות דיונית צריך להוכיח שני תנאים מצטברים: האחד כי הוא אינו מסוגל לעמוד לדין, והשני, כי חוסר מסוגלות זה נובע מעובדת היותו חולה נפש או שהוכר כמפגר. לכן, יתכנו מצבים בהם נאשם יאובחן כחולה נפש ולמרות זאת ייקבע כי הוא מסוגל לעמוד לדין.⁸ בעוד שזיכוי בעקבות אי שפיות מסיים את ההליך הפלילי, הפסקת הליכים לפי סעיף 170 לחסד"פ אינה סוף פסוק, וניתן לחדש את ההליך הפלילי בהתאם להוראת סעיף 21א לחוק הטיפול בחולי נפש,⁹ לאחר ששוחרר מאישפוז. עבודה זו תתייחס לאי שפיות מהותית בלבד.

הקושי בקביעת הסייג וייחודו

קיימים מכשולים רבים על מנת לקבוע כי הסייג של "אי שפיות" חל במקרה ספציפי. להלן נעמוד על הקשיים העיקריים.

ראשית, קיים קושי באבחון מצבו של אדם כ"חולה נפש". קשיים אלה נובעים גם בשל מגבלות הידע הרפואי במטריה זו, וגם בשל העובדה, כי המבחנים המדידים לאיתור מחלת הנפש הם מוגבלים, ולכן קל לנבדק לבצע מניפולציות על המבחנים. על קשי זה עמד לאחרונה השופט עמית בפרשת לאופר כאשר קבע: " לרשות

⁴ רע"פ 8601/15 אשקר נ' מדינת ישראל (פורסם בנוב 15.5.2017)

⁵ דנ"פ 1237/15 מדינת ישראל נ' וחנון (פורסם בנוב 5.7.2015)

⁶ חוק סדר הדין הפלילי [נוסח משולב], תשמ"ב-1982 פורסם ס"ח תשמ"ב מס' 1043 מיום 1.3.1982 עמ' 43

⁷ ע"פ 7747/08 פלוני נ' מדינת ישראל פסק' 105-109 (פורסם בנוב 5.8.2010)

⁸ מ"ח 10028/06 רינגורט נ' מדינת ישראל פסקה 6 (פורסם בנוב 17.9.2007)

⁹ חוק טיפול בחולי נפש, תשנ"א-1991 פורסם ס"ח תשנ"א מס' 1339 מיום 8.1.1991 עמ' 58